

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга Психология
Том 101

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“
FACULTE DE PHILOSOPHIE
Livre Psychologie
Tome 101

СЪЗНАТЕЛНОТО И НЕСЪЗНАТЕЛНОТО В ПСИХОАНАЛИТИЧНАТА ТЕРАПИЯ И КОНСУЛТАЦИЯ

ТЕОДОРА СТОЕВА

Катедра „Социална, трудова и педагогическа психология“

Теодора Стоева. СОЗНАТЕЛНОЕ И БЕЗСОЗНАТЕЛНОЕ В ПСИХОТЕРАПИИ И КОНСУЛТАЦИИ

Аспекти сознательного и бессознательного, представленные психоаналитические подходы оказывают огромное влияние прямо дальнейшего развития теории психотерапии и консультирование. Представленные в студии психоаналитические подходы раскрывает значения концепции бессознательного для познания и лечения человека. Суть она заключается в проникновении в „глубине“, в разнице с классическом концепции для психическое, где оно третируется только как объективное познание и представление.

Teodora Stoeva. CONSCIOUS AND UNCONSCIOUS IN PSYCHOANALYTIC THERAPY AND COUNSELLING

Different sites of conscious and unconscious presented in the context of psychoanalytic approaches have an effect on the further development of theories of psychological therapy and counseling. Psychoanalytic approaches presented in this article reveal the significance of the concepts of subconscious for the knowledge and treatment of the person, which essence is in penetrating in “depth”, in contrast with the classical concept of psyche, considered only as objective cognition.

СТРУКТУРНА ТЕОРИЯ (З. ФРОЙД)

Често З. Фройд се възприема като „откривател“ на несъзнателното. В тази връзка уместно е да се прави разлика между общата идея за скрити когнитивни процеси и специфични идеи, възпътени във фройдския възглед за

динимичното несъзнателно. Прегледът на историята на идеята за несъзнателното показва, че разграничението между съзнателни и несъзнателни процеси може да се проследи назад във времето до Платон.

Според Erdelyi З. Фройд е изразител на течението конструктивизъм в контекста на европейската традиция, в отношението си към несъзнателното. Конструктивизмът на З. Фройд се различава в едно отношение от традиционния подход: перцепциите и спомените биват реконструирани не само от мисловни съображения, необходимост от разбираемост, съгласуваност и съвместимост с културалните очаквания, които той разглежда под името „вторична ревизия“ в своята теория на сънищата, но и от специфични съображения (емоционален континуитет). В този смисъл приносят на З. Фройд по отношение на конструкта „несъзнателно“ се състои в разширяването на конструктивистката традиция така, че да обхване емоционално мотивираните реконструкции, включително – защитни реконструкции (Erdelyi)¹.

Концепцията за несъзнателното се превръща в основна хипотеза в психодинамичната теория на З. Фройд. Тя е свързана пряко с хипотезата за психологическия детерминизъм. Според принципа на психологическия детерминизъм нищо в психиката и природата не се случва случайно и не е безсмислено. Психологическите явления само изглеждат независими. Всеки психологичен процес се предхожда от друг или се причинява от него.

Разбирането и прилагането на идеята за психологическия детерминизъм са от основно значение за правилния подход както към нормалната, така и към патологичната психика. Психоанализата многократно потвърждава този принцип. Пример за това по отношение на нормата е откритието, че образите по време на сънуване имат смислова връзка с останалата част от психичния живот, а по отношение на психопатологията – че всеки невротичен симптом е предизвикан от други психични процеси, въпреки че пациентът преживява симптомите като чужди на природата му и несвързани с психичните му преживявания. И в двата случая индивидът не „забелязва“ съществуването на връзка между психичните му преживявания. Това „незабелязване“ е една от причините да се постулира съществуването на несъзнателна сфера от З. Фройд. Допуска се, че по-голяма част от психичната ни дейност е несъзнавана, т.е. незабележима за нас, като е причина за привидната липса на връзка между отделните преживявания. Ако мисъл, чувство, невротичен симптом или сън на пръв поглед нямат връзка с предшестващи ги психични процеси, то изглежда така, защото те са свързани не със съзнателни, а с несъзнателни психични явления. Същност на психоанализата е разкриването на причините, при които привидната несвързаност изчезва, като така причинно-следствените взаимоотношения стават ясни.

---

¹ Трябва да се отбележи, че терминът „несъзнателно“, който използва З. Фройд, не е оригинален. Той е взиман от негови съвременници, творещи в областта на литературата и философията. З. Фройд „изпълва“ с повече съдържание този термин чрез своята настойчивост да разкрие реалността на несъзнателния материал.

Редица прояви от ежедневието са били използвани от З. Фройд като основание за твърдението му, че съществува несъзнателна психична сфера, която влияе върху съзнателното ни поведение. Става дума за нормални прояви на психична дейност, които са били пренебрегвани дотогава, а тяхното пълноценно изследване става възможно едва след въвеждането на психоаналитичния метод. Това са явления, проявяващи се в будно състояние, а не по време на сън, които най-общо З. Фройд нарича грешки: грешки на езика, правописни грешки, забравяне на неприятни събития. Според З. Фройд няма „случайност“ в психичния живот, както не могат да бъдат „случайни“ и грешките. Едно от доказателствата, че в основата на тези прояви лежат несъзнателни психични процеси, е, че причините за действията на индивида често могат да бъдат забелязани от външен наблюдател, но да са неразбираеми за самия индивид. Други доказателства за съществуването на несъзнателни процеси З. Фройд събира на базата на изучаване на сънищата. З. Фройд стига до извода, че несъзнателната психична дейност по време на сън може да подбуди към действие, което се извършва съзнателно. Също така разкрива, че несъзнателните телесни усещания и нужди могат да се задоволяват или облекчават в процеса на сънуване. Такива са сънищата, по време на които индивидът сънува, че пие вода, и когато се събуди установява, че е жаден. З. Фройд доказва, че при всички сънища съществуват несъзнателни мисли и желания и установява правилото, че сънищата се пораядат от несъзнателната психична дейност, която може да се осъзнае с помощта на психоаналитика. Трябва да се отбележи, че до последното десетилетие на XIX век, преди З. Фройд да направи откритията си, сънищата не са били никога обект на научно изследване. Това е обяснимо, като се има предвид фактът, че дотогава не е имало научен подход за изучаване на сънищата и е била твърде оскъдна информацията за тях.

Може да се обобщи, че З. Фройд черпи доказателства за съществуването на несъзнателни психични процеси от изучаването както на нормалните психични процеси, така и на симптомите на психично болните. З. Фройд разкрива, че симптомите имат смисъл, неизвестен на пациента. Например при хистеричната слепота той приема, че пациентът не желае да вижда, или, че съвестта му не го позволява.

Всички тези прояви, подкрепящи тезата за съществуването на скрити ментални процеси, З. Фройд изучава с разработена от него техника, която той нарича психоанализа. Той я нарича така, доколкото чрез нея могат да се разпознават и откриват психични процеси, които иначе остават скрити и неподозирани. През годините, в които развива своята техника, З. Фройд открива значението на несъзнателните психични процеси за индивида както в състояние на психично здраве, така и при болест. Според някои психолози тази техника и досега си остава най-полезния и сигурен метод за изучаване на несъзнателните психични процеси. В действителност този метод по подобие на останалите не ни позволява да наблюдаваме непосредствено несъзнателните психични про-

цеси. Всички досегашни средства, включително и психоанализата, изследват тези явления по заобиколен начин. Те ни дават възможност само да допуснем, че такива явления съществуват, и да установим тяхната природа и значение за психичния живот на човека.

Нека проследим накратко „историята“ на клиничната практика на З. Фройд, която води до идеята за съществуването на несъзнателното и до развитието на техники за неговото изучаване. З. Фройд започва да лекува с най-съвършените научни методи, достъпни за онова време. Така например за лечение на хистеричните симптоми той прилага електротерапия, предложена от Ерб, чийто открития в областта на електрофизиологията се признават и днес. Този тип лечение се оказва научно необосновано и неефективно, а приписваните му достойнства – неверни. През 1885 г. З. Фройд заминава за Париж, за да се обучава в клиниката на Шарко. Там той усвоява хипнозата като метод за възпроизвеждане на хистеричните симптоми и тяхното лечение. Скоро след това той установява, че хипнозата не може да се прилага при всеки болен и че лечебният ефект от нея е само временен. По време на своята практика той установява, че амнезията на хипнотичното преживяване може да се отстрани, без да е необходимо пациентът отново да бъде въвеждан в хипноза, а като бъде накаран да си припомни онова, което твърди, че знае. Оказва се, че когато пациентът бива окуражен, той действително си спомня забравени преживявания, без да бъде хипнотизиран. Така се поставя началото на психоанализата, чиято същност се състои в изискването пациентът да съобщава всички мисли, която нахлуват в съзнанието му, без да ги цензурира и селектира. Изискването пациентът да се въздържа от волеви контрол над мислите си, е много важно, защото онова, което съобщава, е стимулирано от несъзнателни мисли и мотиви. Даваните от пациента „свободни“ (освободени от контрола на съзнанието) асоциации дават възможност на З. Фройд да установи това, което протича несъзнателно в психиката.

По време на изследването на несъзнателните психични процеси З. Фройд достига да извода, че те могат да се подразделят на три групи. Първата група е свързана с ментални процеси, които са съзнателни (онова, за което понастоящем мислим и чувстваме), или системата на съзнанието. Във втората група се съдържат мисли, спомени, които могат да се осъзнаят само с насочване на вниманието. З. Фройд експлицитно свързва съзнанието с един сензорен орган, който е способен да възприема ментално съдържание. Тези психични елементи, които са недостъпни за осъзнаване, З. Фройд нарича „предсъзнателно“, или система на предсъзнателното. Тези елементи могат да „навлязат“ в съзнанието при определени условия. Той установява, че всяка мисъл, която е била съзнателна в определен момент, е била предсъзнателна преди и след този момент. В третата група се включват ментални процеси или ментален материал, който няма лесен достъп до съзнанието, но за който можем да направим заключение, да го открием, или транслираме в съзнателна форма. Тази категория З. Фройд нарича „несъзнавано“ или система на несъзнаваното. Според З. Фройд възможно е да се

обмена съдържание между системата на съзнанието и системата на предсъзнателното чрез т.нар. „катексис“ – чрез процес на насочване на вниманието или на оттеглянето му. Съдържанието, което, от своя страна, се помещава в системата на несъзнателното е „изгонено“ от системата на предсъзнателното чрез репресия. Този топографски модел с използваната от З. Фройд пространствена метафора може да се счита за прототип на модерните модели за преработка на информацията, описвани като модели на „многого хранилища“.

Той доказва, че, независимо че са несъзнателни, тази група процеси оказва най-силно влияние върху психичната дейност. Изследванията убеждават З. Фройд, че повечето психични функции протичат несъзнателно и че съзнанието е по-скоро изключение отколкото правило в психичния живот. Този възглед влиза в противоречие с преобладаващото схващане преди З. Фройд, според когото съзнанието е синоним на психично.

З. Фройд разработва няколко модела на несъзнателното през периода на своята научна дейност. Тези модели отразяват няколко аспекта на несъзнателното и оттам биват наречени описателен, динамичен и системен модел. Неговият първоначален акцент е върху динамичния аспект на несъзнателното. Това е в контраст с предишни разработки върху несъзнателното, в които последното има само описателна функция. В тези по-ранни разработки несъзнателното се възприема като „склад“ за забравени спомени, които могат или не могат да се припомнят от индивида. Динамичният аспект разкрива, от своя страна, едно ново значение на „несъзнателното“. То е свързано с обстоятелството, че често индивидът не осъзнава неща, свързани с него, а очевидни за другите. В този контекст се концептуализира динамиката на психичното, при което основните чувства, идеи и дори събития се изтласкват „на скрито“, защото те са твърде заплашващи или твърде болезнени за съзнателния аз да ги признае. Трябва да се отбележи, че З. Фройд разширява и сферата на влияние на несъзнателното върху всеки аспект от психиката на индивида, когато е буден и по време на сън.

По дефиниция несъзнателното при З. Фройд е онова, което не е съзнателно. Следователно то се явява непознаваемо. Тази по същество негативна дефиниция (свързана с проблема за тавтологията) не разкрива съдържателно несъзнателното. То се явява по-скоро метафора, а не толкова научен термин. В действителност някои спомени са лесно достъпни за осъзнаване, което разкрива стойността на дескриптивния термин „предсъзнателно“. Други спомени са „скрити“ дълбоко и, когато бъдат припомнени, преживяването носи качеството на изненада, дори на новост, отразено в изказване като: „Аз го бях напълно забравил“. Въпреки че някои индивиди могат да си спомнят събитията твърде точно, те са невинаги съзнателни за чувствата, които преживяват, сякаш тези чувства са „потънали“ или са били „потиснати“, ако използваме психодинамични термини. Тези наблюдения недвусмислено показват, че концептът за несъзнателното, въпреки че е дефиниран по негативен начин, е изпълнен със съдържание.

Според З. Фройд системата на несъзнателното притежава определени свойства като: извънвремовост; базираност върху принципа на удоволствието; подчиненост на инстинктивната енергия, произхождаща от „либидото“; освободеност от противоречия. Тези свойства се оказват „необходими“ според З. Фройд, за да се обяснят множество феномени от клиничната му работа. Например един пациент може да преживее отново определено неприятно събитие от детството си, сякаш то се е случило сега, макар събитието да се е случило 30-ина години по-рано. Силата на преживяното чувство показва, че системата на несъзнателното не функционира в границите на обичайното ни разбиране за период от време. Също така се оказва, че системата на несъзнателното включва противоречива информация за миналото, нас самите, значимите други, без тази информация да бъде рационализирана.

З. Фройд базира идеята за несъзнателното върху концепта за енергията. Това има важни последици за психопатологията в неговия модел. Блокирането на експресията на енергията при процес, който З. Фройд свързва с репресията, се третира като източник на широк кръг от проблеми като появата на симптоми на тревожност и други емоционални нарушения.

За близо две десетилетия З. Фройд запазва възгледите си, базирани на топографския модел, след което се пренасочва към функционален анализ на психичното. В т.нар. „структурна теория“ несъзнателното се оказва по-скоро свойство на процес, а не толкова система сама по себе си. Той постулира три различни типа ментална активност, а не толкова три различни структури с функцията на „склад“ (както е при топографския модел): „то“, „его“ и „суперего“. „То“ се описва като вместилище на инстинктите, които се изразяват или чрез автоматично разтоварване на рефлексивни действия, или чрез халюцинаторна реализация на желанията, и се базира на мисленето като първичен процес. Егото е свързано с външната физическа среда, като то открива реалността чрез средствата на логическите операции и се базира на мисленето като вторичен процес. Суперегото е свързано с ограниченията на инстинктивното разтоварване, наложени от моралните ценности на външната социална среда.

Диаграмите, които З. Фройд първоначално представя, в своя опит да илюстрира съзнателното и несъзнателното, както и „то“ „егото“ и „суперегото“ имат ограничена стойност, като служат повече за онагледяване на взаимоотношенията между съзнателните и несъзнателните функции в границата на психиката. Те описват в квази научни термини различните типове психични преживявания свързани с усещането, че има няколко „аза“, с чувството, че има „място“ в ума, неприятните спомени, чувства и фантазии са „изгонени“; или с преживяването, че психиката е „затвор“, от който тези чувства и спомени искат да се освободят.

Както споменахме, в периода на създаване на структурната теория З. Фройд отхвърля идеята, според която съществува специфична структура на несъзнателното. Той се възвръща към по-ранни идеи, които модифицира. Тази

промяна се оказва належаща, доколкото става ясно, че прекаленият акцент върху защитния механизъм „потискане“ като източник на материала в системата на несъзнателното довежда до изключване на други аспекти в теорията. Тези аспекти включват защитните механизми като цяло, които функционират извън сферата на съзнанието и аспектите, свързани със структурата на „суперего“. Несъзнателните аспекти на суперегото включват стандартите, които индивидът се опитва да достигне (неговия его-идеал), водещи до чувство на вина или угризения при провал.

Транслирането на топографския модел във функционален е свързано с известно противоречие. „То“ е несъзнателно и освен в случаите на психоза за него може да се добие знание по пътя на извеждането на заключения. Съзнателното, от своя страна, е качество на егото. Его-функциите ни позволяват да осъзнаваме външната реалност. В същото време защитните механизми са също част от егото и техните операции не са достъпни за съзнанието и тъй като егото не може да бъде съзнателно за всичко във външната реалност, някои от неговите съдържания (и съответно на суперегото) трябва да бъдат предсъзнателни.

Динамичният възглед за несъзнателното се създава от З. Фройд на базата на детайлно анализирани от него клинични случаи. Той установява, че индивидите често осъзнават емоционалния дистрес в себе си, като същевременно трудно се саморазкриват пред другите. От друга страна, те могат да споделят за проблема си с приятели или да се изповядат пред свещеник, като получават определено облекчение. З. Фройд нарича това „задържане“, което противопоставя на „защитата“. При защитата процесът на потискане се реализира извън съзнанието и е толкова автоматизиран, че индивидът не осъзнава източника на симптомите си. Фокусирайки се върху защитата, З. Фройд се опитва да определи дали няма случай, при който съзнателно контролиращата ретенция не включва и несъзнателен защитен компонент.

Развитието на динамичния възглед за несъзнателното резултира в създаване на един модел за личността, базиран на конфликта. Според него човешкото поведение във всички свои форми е обусловено от сексуални и агресивни подбуди (част от „то“), които са модулирани от механизмите на защита (част от егото). Обслужващи като помощници на егото са съвестта и идеалите (суперегото). Когато нещата се развиват благоприятно, между тези функции се поддържа един динамичен баланс, като лицето постига удовлетворение на импулса и една добра адаптация към реалността. В този случай се счита, че енергията на импулсите се е неутрализирала.

Когато възникне вътрешен или външен стресор, който нарушава баланса, импулс-защитата, се появяват симптоми на неадаптивно поведение. Всъщност силна страна на този модел, базиран на конфликта, е, че той дава възможност за описание и обяснение на „резултиращата“ психопатология.

На основата на модела, основан на конфликта, са разработени изследователски програми, насочени към проучване на основните конструи на този

модел. Тези изследвания имат преки импликации за клиничната практика, психотерапия и консултиране. Една от тези програми е свързана с идеографическия метод за изследване възникването на конфликта. При него психотерапевтът идентифицира конфликта на пациента, наблюдавайки видеозапис на едно неструктурирано психодинамично интервю по няколко дименсии: 1) желаниа (базирани на импулсите); 2) страх (свързан с реализацията на желанията); 3) симптоми и прояви на избягване (подобно на психическите защити), резултат от конфликта между желанията и страха от тяхната реализация. За да направи този метод по-пригоден за оценяване на промяната в психотерапията и консултацията, могат да се включат и дименсиите на 4) уязвимост към специфични стресори и 5) равнище на адаптация към конфликта.

Трябва да се отбележи, че в представения метод, третиран в контекста на традиционния психоаналитичен възглед, е „пожертвано“ разбирането за интрапсихично и несъзнателно. Предстои доразработване на метода, свързано с дефинирането и отграничаването на несъзнателните от съзнателните желаниа. „Надежността“ на несъзнателните желаниа е ясно, че трудно може да бъде доказана.

Втората програма, насочена към изследване на психодинамичните формулировки по един обективен начин, е методът на конфликтните взаимоотношения. Той представлява комбинация от аспекти на структурния модел и интерперсоналния модел на обектните отношения. Дименсиите, които се изследват, са: 1) съзнателни и несъзнателни желаниа; 2) отговори на значимите други (включително и терапевта) и 3) отговори на аза.

Този метод преодолява ограниченията на предходния, като въвежда диференцираност на желанията на съзнателни и несъзнателни. Категоризирането на желанията съответства на психоаналитичните „то“ импулси. Отговорите на значимите други, както и отговорите на аза са резултат на функциите на егото и суперегото, мобилизирани да се справят с *желанието* и конфликтующи с него по един неадаптивен начин. Отговорите на другите и тези на аза са отговори, които могат да бъдат наблюдавани и докладвани от изследваното лице.

В своята теория З. Фройд разграничава когнитивно от афективно несъзнавано, говорейки за несъзнателните представи и несъзнателните чувства. Несъзнателните представи той разглежда в контекста на възгледа за аза и нагоните. Нагонът според него никога не може да стане обект на осъзнаване, а само представата, която го репрезентира. В несъзнателното нагонът също не може да се репрезентира по друг начин, освен чрез представата. Според З. Фройд, ако нагонът не се свързва с някаква представа или не се проявява като афективно състояние, ние не бихме могли да знаем нищо за него. В този смисъл под несъзнателен нагон трябва да се разбира нагон, чиято представена репрезентация е несъзнавана.

От друга страна, несъзнателният афект според З. Фройд не съществува по същия начин, както несъзнателната представа. Той счита, че е възможно в

системата на несъзнателното да има афективни образувания, които да могат да се осъзнаят като другите. Според него развитието на афекта може пряко да изхожда от системата на несъзнателното, като при навлизането в системата на съзнанието се свързва с определена заместваща представа. Това позволява развитието на афекта да изхожда от този съзнателен заместител, а качественият му заместител да се определя от естеството на заместителя. Според З. Фройд при процеса на потискане се извършва разделяне на афекта от неговата представа. От друга страна, до преживяването на афект се стига, ако той е получил ново представителство в системата на съзнанието.

МОДЕЛ НА ЕГО-АДАПТАЦИЯТА

Проблемът за двата различни аспекта на ума – топографския и функционалния, не е намерил разрешение до смъртта на З. Фройд. Въпреки това приписването на определени несъзнателни ментални функции на егото – както защитни, така и незащитни, инициира една значима изследователска традиция в границите на постфройдистката психоанализа. Психоаналитичната его-психология в лицето на Ана Фройд и особено на Hartmann, Rappaport, Klein се фокусира към незащитните, ориентирани към реалността задачи на егото.

Накратко, докато в нагонно/структурния модел нагоните са енергетизиращите механизми на поведението, в модела на его-адаптацията егото се разглежда като имащо собствен източник на енергия и свои собствени мотиви, желания и ценности, които са извлечени от потребностите на индивида да се адаптира и да живее в реалния свят. Адаптивните тенденции и его-интересите са мотивационни сили сами по себе си. Удоволствието е резултат не на удовлетвореността на нагоните, а на егото-онова, което егото избере да прави независимо от „изискванията“ на нагоните. Его-функциите включват възприятие, памет, емоция и мислене. „Мотивацията за компетентност“ и желанието за овладяване на ситуацията не се редуцират до нагонния императив, а конституират една „свободна от конфликти“ его сфера, налична още от раждането.

Една от съвременните изследователски програми с психотерапевтична насоченост, функционираща в границите на его модела е тази на Weiss и Simpson. Тя се основава на хипотезата за съществуването на „по-високо ментално функциониране“, чрез което индивидите могат да упражняват контрол върху техния несъзнателен живот, включващ техните потиснати убеждения. Авторите се адресират до по-късни разработки на З. Фройд, в които той приписва по-голямо значение на онези области на ума, които са придобити чрез учене и опит. Така индивидите развиват патогенетични убеждения чрез извеждане на заключения от заплашващи и травматични аспекти на своето детство. В теорията се поставя по-малко акцент върху тревожността като мотиватор, отколкото върху несъзнаваната вина. Според Weiss и др. пациентите отиват на психотерапия с определен план за разрешаване на проблема си. Този план може да

се разглежда като съдържащ съзнателни и несъзнателни елементи, част от които отразяват патогенетични убеждения, които могат да се давалидизират чрез придобиване на по-голямо разбиране за тях и чрез тестирането им във взаимоотношенията с терапевта, съответно пациента.

За разкриването на съответните психодинамични и когнитивни характеристики на индивида, търсещ психологическа помощ, и за оценяването на тези характеристики по надежден начин е разработен метод за диагностика на плана. Планът съдържа 4 компонента: *цели*, които пациентът желае да постигне; *пречки*, които отразяват ирационалните патогенетични убеждения и свързаните с тях чувства на вина, които възпрепятстват постигането на целта от пациента; *тестове*, които представляват действия на пациента в терапията, които служат за опровергаване и девалидизиране на неговите патогенни убеждения; и *прозрения*, свързани с осъзнаване на същността и произхода на патогенетичните убеждения на пациента, които ще му помогнат да постигне терапевтичните цели.

Важна черта на съвременната психоаналитична его-психология е нейният задълбочен интерес към психичното несъзнателно и към взаимовръзката между съзнателните и несъзнателните ментални процеси за разлика от повечето академични психолози, negliжиращи проблема за съзнанието. Традиция в областта на его-психологията са изследванията върху по-конвенционални теми, свързани с перцепцията, паметта и мисленето, които са обект на изследователско внимание от страна на привърженици на други подходи. Специфичното за его-психолозите е фокусирането върху проблема, свързан с представите, сънищата, както и акцентът върху взаимодействието между емоционалните, мотивационните и когнитивните процеси. Развитието на его-психологията е тясно свързана и с движението „Нов поглед“ с представители като Bruner и Klein, ориентирани към изследването на теми като сублиминална перцепция; перцептивна защита и бдителност; и репресия – сензитизация. В тази връзка са показателни изследванията на Greenwald върху вниманието. В психоаналитичната система вниманието може да бъде насочено както навътре, така и навън. Разграничението, което Greenwald прави, е между обработването на несъзнателни стимули (несъзнателни възприятия) и обработването на несъзнателна вътрешна информация (несъзнателно познание или памет).

В разработките на Shevrin и Dickman, от друга страна, се прави обобщение на редица ситуации, свързани със селективното внимание, сублиминалната перцепция и свързаните с определено събитие потенциали в подкрепа на допусканията, че: 1) преработката на информацията на първоначалния етап се извършва извън съзнанието; има значимо влияние върху съзнанието; и функционира според принципи, които са качествено различни от тези, на които се подчинява съзнателната когниция и 2) че репрезентирането на ментално събитие в съзнанието е едновременно детерминирано от стимули, състояние и мотивационни фактори.

В същото време може да се отбележи, че въпреки че Shevrin и др. его-психолози поместват своите изследвания и теоретизиране в границите на фройдиската традиция, много малко от събрания от тях емпиричен материал може да се обясни с допусканията в класическата психоанализа – нещо, за което споменават и самите Shevrin и Dickman. Във връзка с това Kihlstrom заявява, че изследванията върху селективното внимание се базират върху ментални състояния и процеси, които са предсъзнателни и не могат да се адресират до въпроси, свързани с несъзнателния ментален живот. Твърдението си Kihlstrom илюстрира със следния пример. Според него илюстрирането на паралелна преработка на информацията на ранните етапи на перцепция доказва наличие на качествена разлика между съзнателната и несъзнателната когниция, но не подкрепя твърдението за различие между първичен и вторичен процес на мислене. В подкрепа на подобно твърдение е изказването на Rappaport, че изследването върху перцептивната защита и репресия се отнася до влиянието на емоциите и мотивацията върху когницията, като рядко се разпростира отвъд неприятните събития по отношение на примитивното сексуално и агресивно съдържание, което З. Фройд приписва на „то“.

Според Kihlstrom его-психологическите изследвания върху предсъзнателното и дори несъзнателния ментален живот, въпреки че произхождат от неофройдистката психоанализа, не подкрепят основните допускания в психоаналитичната теория. Това е доколкото някои допускания са били взаимствани, имплицитно или експлицитно, от когнитивната теория, която се е развивала независимо от психоаналитичната традиция. Така изследванията върху сублимналната перцепция и мотивираното забравяне подкрепят в нищожна степен фройдистката концепция за несъзнаваното. Такава подкрепа според Kihlstrom може да се осигури в изследвания, в които се тестват уникални за З. Фройд хипотези – например, че несъзнателното включва сексуално и агресивно по характер съдържание и че несъзнателните процеси са примитивни и ирационални.

ИНТЕРПЕРСОНАЛЕН МОДЕЛ НА ОБЕКТНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

За разлика от нагонния модел, който акцентира върху агресивните и сексуални импулси, его-моделът, отнасящ се до адаптивните способности на индивида, моделът на обектните отношения допуска вродена предразположеност на човека към свързване с другите и формиране на привързаност към тях. Настоящите взаимоотношения се третират в термините на минали взаимовръзки още от периода на детството, които са се превърнали в модели и прогнозируеми начини на общуване с другите. В процеса на психотерапия и консултиране индивидите ще анализират тези организирани интерперсонални схеми, като несъзнателно ще изиграят своята роля, включвайки другите също в определена роля.

Например пациентът може да изиграе ролята на безпомощно дете, реализирайки такова поведение към терапевта, сякаш той е грижовен родител.

В случая пациентът манипулира несъзнателно терапевта, опитвайки се да го „включи“ в т.нар. контрола на неговата собствена, за да потвърди очакванията си.

Трябва да се отбележи, че интерперсоналният модел акцентира върху социалната природа на интеракцията за разлика от подхода на обектните отношения, като е насочен и към формиране на интернални представи за себе си и за другите. Трябва да се отбележи, че в интерперсоналният модел на обектните отношения се третира в по-малка степен външната наблюдаемата връзка между хората, а в по-голяма – взаимоотношението между интрапсихичните модели на аза спрямо другите.

В контекста на този модел се концептуализират взаимовръзката терапевт – пациент като цяло и трансферът в частност като процес, който се реализира в интерактивното поле и който произлиза както от терапевта, така и от пациента. Задачата на терапевта, съответно консултанта, е да идентифицира ролята, която клиентът му вменява чрез процеса на трансфер, без да се „вживяват“ твърде много в нея, за да могат обективно да интерпретират поведението му. Трансферът е тясно свързан с несъзнателните процеси у клиента. Във фрейдистката психоанализа интерпретирането на трансфера се посочва за основен метод, водещ до осъзнаване на потиснатия интервал.

НЕОФРОЙДИЗЪМ

Неофрейдизмът възниква в САЩ в края на 30-те години. Представителите на това направление противопоставят биологизма на Фройд на принципа на социалната детерминация, претендирайки за реструктуриране на самите основи на фрейдизма.

Карен Хорни

К. Хорни оспорва редица твърдения в психоанализата, свързани с понятието за безсъзнателно и неговото качество на безвремовост, теорията за „натрапливото повторение“, концепта за регрес и др. В тази връзка основната грешка в разбирането на З. Фройд според нея се състои в неотчитането на културалните фактори в психологията на личността. К. Хорни критикува механистичното еволюционистично мислене на З. Фройд, според когото психиката на възрастния не съдържа нищо качествено различно в сравнение с психиката на детето. Преразглеждайки концепта за несъзнателното, тя отхвърля идеите за пансексуализъм, теорията за либидото, Едиповия комплекс, инстинкта към смъртта, понятието за „то“ „его“ и „свръхего“.

К. Хорни счита, че човек се управлява от два главни стремежа, които могат да бъдат както съзнателни, така и несъзнателни. Това са стремежите към безопасност и удовлетвореност. Тези два стремежа са несъвместими, тъй като

удовлетворяването на желанията се натъква на опасност от наказание от страна на обществото. Възникналият конфликт води до потискане, т.е. до „изгонване“ от съзнанието на един от двата стремежа.

К. Хорни третира влеченията, конфликтите и способността за разрешаването им в невротичната личност. Конфликтите се оказват не управляеми, а управляващи човека. Конфликуващите тенденции са несъвместими и безсъзнателни, което води до невъзможността да се направи избор между тях.

К. Хорни разграничава 4 типа невротично разрешаване на конфликта, резултат от използването на несъзнателно равнище на следните защитни механизми:

1. Усилване на едната страна на конфликта и отслабване на противоположната ѝ.

2. Изолацията като способ да се избегнат конфликтните отношения с хората.

3. „Движение настрана от себе си“, т.е. създаване на идеализиран образ на „аза“, в който конфликтните страни са така видоизменени, че се явяват вече не като конфликтни, а като различни аспекти на една „богата личност“.

4. Екстериоризация – преживяване на вътрешните процеси като съществуващи се навън.

Други средства са самооправданието, проявата на цинизъм, отсрочването на конфликта чрез „развенчаване“ на ценностите.

Индивидите обединяват невротичните черти в 3 основни типа отношения към себе си и другите, конфликтът между които характеризира структурата на невротичната личност.

1. Движение към хората.

2. Движение срещу хората.

3. Движение настрана от хората.

Ако в норма тези тенденции съществуват съвместно в невротичната те са компулсивни и вследствие на това съставляват неразрешим конфликт. Невротикът съзнателно се придържа към една от тези тенденции, отхвърляйки останалите. Този основен невротичен конфликт се маскира от по-горе изложените защитни механизми, като на съзнателно равнище се проявяват само опитите за неговото разрешаване. К. Хорни дава описание на 3 типа невротична личност – това са „отстъпчивият“, „агресивният“ и „отстраненият“ тип.

Междупличностна теория на Съливан

Съливан се отличава с критичност и независимост по отношение на ортодоксалния фройдизъм. Неговата теория е възникнала под влиянието на редица социалнопсихологически теории за личността. Въпреки всичко в неговите формулировки, макар и в имплицитна форма, се включват хипотези и твърдения на З. Фройд, подобно на концептите за съзнателното и несъзнателното. Той използва термина „концептуално несъзнателно“, чрез което иска да подчертае

необходимостта от търсене на концептуален смисъл в „наличния дисконтируитет на съзнателния живот“. През годините на развитието си като учен Съливан все повече се дистанцира от теоретичните конструкции на З. Фройд, което се проявява в избягването на термините „съзнателно“ и „несъзнателно“ в последните си разработки. Той говори повече за „скрити процеси“ или за „контрол на фокусираното съзнание“. Съливан систематично заменя термина „несъзнателно“ с думи като „незабелязано“, „непознато“, а терминът „съзнателно“ с „познато“. Той пише и за „скрити процеси, недостъпни за съзнанието“, експлицирайки, че има предвид „остарелия вече термин“ за „несъзнателни процеси“.

Понятието за безсъзнателно Съливан имплицира в теорията си за „междulichностните потребности“. Според него още в новородените се проявяват основните междуличностни потребности – потребността от получаване на грижа и нежност от страна на обгрижващите ги и потребността от избягване на тревожност. Потребността от избягване на тревожност се фиксира в съзнанието на детето във връзка с онова, което възрастните одобряват, съответно неодобряват. Тези оценки на значимите други лежат в основата на „аз-системата“. „Аз-системата“, бидейки формирана в ранно детство на досъзнателен етап на развитие, обикновено не се подлага на критика, а се съхранява до определена степен през целия живот на индивида. Колкото е повече тревогата в междуличностните отношения, толкова „по-раздута“ става „аз-системата“. Индивидът е склонен да не забелязва онова, което противоречи на аз-системата, за да избегне тревогата. Това явление Съливан обозначава като „избирателно невнимание“, а в по-силна степен, ако е изразено като „дисоциация“. Явлението на дисоциация при Съливан е съдържателно аналогично на „безсъзнателното“ при З. Фройд.

Съливан противопоставя феномена на „селективно невнимание“ на други механизми, свързани с избягването на тревожност на базата на съответното равнище на осъзнатост, на което протичат. Според него още от най-ранна възраст детето започва да развива „операции за сигурност“, обхващащи един широк набор от скрити и явни отговори, чиято цел е минимизирането или избягването на преживяванията на тревожност, индуцирани от обгрижващия го. По-късно тези операции биват организирани в аз-системата.

Заедно с тези автоматични процеси започват развитието си способностите за осъзнаване и интенционална активност. Аз-системата развива „все по-увеличаваща се мощ... за контрол над фокусираното осъзнаване“, чиито резултат е „невъзприемане на онова, на което няма смисъл да се отделя внимание“. Така започва развитието си „способността за селективно невнимание“, което се отнася до факта, че „ние винаги не виждаме онова, което ще ни постави в затруднено положение, ако го забележим“. „Процесите на заместване“ са едни от формите на проява на селективно невнимание. Важно е да се отбележи, че те се осъществяват на съзнателно равнище като например „преднамерената“ смяна на тема на разговор, която е болезнена за индивида.

Дисоциацията, от своя страна, според тази теория се развива, за да проектира индивида от краен и непоносим емоционален стрес. Тя става база за продуцирането на „не-аз“ преживявания, които са толкова травмиращи, че изискват операции, които да се осъществяват без всякакво осъзнаване. Това са процесите на дисоциация. Дисоциацията се поддържа от процесите на селективно невнимание и е свързана с развитието на „апарати за предпазване“, които „стават абсорбиращи“ по отношение на всяко травмиращо интерперсонално събитие.

Съливан посочва, че основен механизъм на „окултураването“ на човек се явява „сублимацията“. Тя е една от операциите за сигурност, включващи „замяна“ на поведение, което би могло да срещне неодобрение.

НЕТРАДИЦИОННА ПСИХОАНАЛИЗА

Индивидуална психология на Алфред Адлер

З. Фройд и А. Адлер, макар и да споделят една обща теоретична база, се различават съществено помежду си. А. Адлер разглежда човека като цялостен, неделим индивид, който не са „разкъсва“ от вътрешни противоречия, съставляващи структурата на личността. Личността – това не е за Адлер поле на битка между съзнателното и несъзнателното, между то, его и супер-его, както е считал З. Фройд.

Според Адлер личността е ориентирана към постигането на цели с присъщата ѝ независимост и искрено се стреми към съвършенство и успех. Невротичният тип личност следва нереалистични цели, излизаци извън границите на възможностите му и затова не може да се избави от чувството си на непълноценност. Следователно психологическата терапия и консултиране чрез метода на превъзпитание трябва да бъдат ориентирани според Адлер към замяна на погрешния начин на живот показателен за нормално функционираща личност. Той счита, че психично здравата личност е открила истинския смисъл на живота, стреми се към съвършенство и към достигане на обществено полезни цели.

Според Адлер липсата на социален интерес и единство с живота като цяло може да доведе до „комплекс за непълноценност“. Този комплекс обуславя неспирна борба за превъзходство, насочена към прикриването му чрез друг комплекс – „комплексът за превъзходство“, първоначално наречен „мъжествен протест“. По-късно Адлер изцяло възприема термина „комплекс за превъзходство“, доколкото той семантично съответства на компенсаторната дейност на психичните процеси, лежащи в основата му. Психологическият смисъл на този комплекс е да се „покрие“ лежащото в основата му усещане за непълноценност с усещане за доминантност над другите. От друга страна комплексът за превъзходство се подкрепя от една „повишена его-осъзнатост“, съпътствана

от усещане за сигурност и стабилност. В тази връзка цел на консултативната работа е да се съдейства на клиента да осъзнае слабото присъствие на социалното чувство в комплекса за непълноценност и превъзходство.

Според тази теория „компенсаторната суперструктура“ включва в себе си една усъвършенствана система от средства за протекция. Адлер нарича тази система „ръководна фикция“. Тя е „фикция“, защото е изцяло субективен продукт и конструкция. В тази връзка Адлер използва термина „ръководна“, защото тя организира характерния за индивида начин на функциониране във всички ситуации или неговия невротичен начин на живот. В този смисъл Адлер използва понятието за „несъзнателно“. Ръководната фикция „действа скришом в границите на несъзнателното“, като е толкова влиятелна, че „несъзнателно невротикът става неспособен на свободно действие, както и да решава проблемите без предразсъдък“. В подобен контекст Адлер третира девиантното поведение на децата. Според него това поведение е базирано на несъзнателни грешни нагласи. Той счита, че началният етап на тези нагласи, както и крайната цел на „мъжествения“ протест са неосъзнати за индивида.

Не трябва да се счита, че несъзнателното при Адлер е същото както при З. Фройд. Адлер остро критикува Фройд за това, че преувеличава значението на биологичните фактори и инстинктивните сили. Той не възприема фройдисткия биологичен модел, според който инстинктивните импулси са репресирани от социализирано съзнание. Според него много от поведенията, изглеждащи детски, са такива не поради това, че отразяват инстинкти, които са потиснати, а защото сами по себе представляват навици, формирани в детството. От друга страна, онова, което Фройд третира като резултат на потиснато либидо, Адлер възприема като последица от ръководната фикция, предназначена да защити индивида от усещането за непълноценност. Според Фройд това твърдение на Адлер показва, че той изцяло отхвърля динамичния възглед за несъзнателното. В тази връзка Colby счита, че Адлер „издига“ изследването на либидото по-близо до „повърхностната“ психология.

Адлер описва съзнателното и несъзнателното в когнитивистки аспект, което е друг аргумент в полза на твърдението, че понятието за несъзнателното в неговата теория е лишено от психодинамични характеристики. Според Адлер съзнателното и несъзнателното съжителстват съобразно принципа на когнитивната консистентност, като те не са качествено различни, нито са в опозиция едно спрямо друго. Какво ще бъде съзнателното или несъзнателното зависи от целите на „ръководната фикция“. Съзнателното и несъзнателното се движат в една посока и не са противоречиви. Няма демаркационна линия помежду им в интерес на когнитивната консистентност със съхраняването на определен материал в несъзнателна форма. Това предотвратява възникването на когнитивна неконсистентност, което заплашва „протективната суперструктура“ или ръководната фикция. В този смисъл съзнанието се оказва просто „способ на психиката“ за осигуряване на аз-консистентност, когато невротич-

ната цел (която е несъзнателна) може да обезцени себе си чрез встъпването си в директна опозиция със социалното чувство (третирано от Адлер като съзнателно съхранени ценности). Според неговата теория дори „фиктивната цел и невротичният жизнен план могат да станат частично осъзнати“, когато подкрепят самооценката и не заплашват когнитивната консистентност.

Комуникативен подход на Ланг

Подходът на Ланг може да бъде определен като комуникативен и транзакционален. Ланг заема радикална гледна точка в комуникативната психотерапия, която е базирана на идеята за несъзнателна комуникация между пациента и терапевта. Той анализира динамиката на отношенията между пациента и терапевта съобразно „биперсоналното поле“ на психотерапевтичната диада. Всяка страна се разглежда като предизвикваща реакции в другата, като се оформя система на стимул – реакция и контрареакция, създаващи „спираловидни“ комуникативни интеракции, които постоянно модифицират контекста, към който двамата се адаптират.

Ланг поставя акцент върху способността на терапевта да установи и поддържа правила, да прави валидни интерпретации и да осигури поддържаща среда и така да улесни комуникацията и проявата на дълбоките равнища на несъзнателните конфликти. Ефективният терапевт се третира като „контейнер“, който според Ланг е способен да приеме проективните идентификации на пациента, да преработи интроектите и патологичните интеракционни проекции, като върне тези патологични „дразнителни“ на субекта в подходяща трансформирана форма.

Методът на Ланг е уникален по своя анализ на декодирането на съобщения на пациента. Тези съобщения представляват „проявени“ изложения, в основата на които лежат несъзнателни процеси. Според Ланг трансформацията на несъзнателните процеси в явни изложения следва законите на развитие на процеси, идентични на тези, описани от Фройд в „Тълкуване на сънищата“ – на кондензация, изместване, символизация и други средства на репрезентация. Ланг постулира, че тези несъзнателни съобщения и интроективни/проективни механизми на ранното развитие лежат в основата на емоционалното нарушение. Разрешаването на тези проблеми се постига чрез валидиращи декодиращи интервенции, които осигуряват прозрение и водят до корективни интернализации на терапевта и терапевтичната ситуация.

Ланг разглежда предаването на несъзнателни съобщения в диадата терапевт – пациент в контекста на интроективната и проективна идентификация. За него идентификацията е „интрапсихичен процес, чрез който аз-репрезентациите и другите аспекти на вътрешния свят на субекта и защитите са несъзнателно модифицирани в съгласие с определен модел, извлечен от един външен обект“. Интроектът е интрапсихичен образ, формиран чрез интроективна иден-

тификация. Интроективната идентификация е резултат от интеракцията между обекта и субекта и е отговор на проективна идентификация и активни процеси на интегриране и „поглъщане“ от страна на субекта. От своя страна, проективната идентификация може да се счита за противоположен процес на интроективната идентификация. Субектът проектира психични съдържания върху обекта и тогава се идентифицира с тези съдържания. Интроективната и проективната идентификация функционират по един допълващ се начин на основата на взаимно стимулиращи се несъзнателни идентификации между терапевта и пациента.

Ланг третира разказите, които пациентът представя в терапията, като кодирани несъзнателни перцепции на стимули, които произхождат от терапевта. Задачата на терапевта е да „поеме“, преработи проективните идентификации, проявени от пациента, като в същото време идентифицира и декодира несъзнателните комуникативни отговори на пациента на проективните идентификации, проявени от самия него. Ако интервенциите на терапевта са ефективни, пациентът ще се научи да преработва собствените си интроективни/проективни процеси и ще развие психично здрави интроективни идентификации.

Подходът на Ланг е уникален за интерперсоналната аналитична психотерапия. Ланг и релационистите терапевти споделят общата идея за това, че не трябва да бъдат неутрална страна в интеракцията с пациента. Автентичността на самия терапевт дава възможност несъзнателното да се преживее, прояви и конструира. За терапевта, работещ в контекста на комуникативния подход, това означава, че той трябва да отговаря на пациента по един искрен начин, като използва несъзнателните съобщения на последния, за да идентифицира собствените си грешки и да ги модифицира в отговор на несъзнателните му внушения.

Аналитична психология на Юнг

Въпреки че Юнг до голяма степен може да се счита задължен на З. Фройд в теоретичен план, неговата трактовка за несъзнателното още от самото си начало се различава от фройдистката. За свои учители Юнг считал Блеймер и Жане. Блеймер пише за раздвоение на личността, за „аутистично мислене“, което противопоставя на „реалистичното“, и въвежда в психиатрията термина „шизофрения“ (т.е. разцепление на личността). От Жане той унаследява енергетическата концепция за психиката, свързана с идеята, че реалността на света изисква определено количество психична енергия, като с нейното отслабване настъпва „понижаване на равнището на осъзнатост“. Жане пише и за дисоциация на личността (на две и повече части), като едната от тях се явява носител на съзнанието (където се проявява „Аз-а“), а другата – за изразител на несъзнателните сили.

По отношение на методите на психотерапевтично лечение Юнг си остава първият „еретик“ от гледна точка на ортодоксалната психоанализа. На първо място в теорията на З. Фройд стои конфликтът на съзнателното с изтласканите в несъзнателното влечения, имащи преимуществено сексуален характер.

К. Юнг се отказва от идеята за „пансексуализма“ („десексуализация на либидото“) и въвежда понятието за „колективно безсъзнателно“. Последното се отличава от „личностното безсъзнателно“, в което се включват предимно изтласкани от съзнанието представи – всичко, което е потиснато и забравено. Този тъмен двойник на нашето „Аз“ (неговата „Сянка“) е приет от З. Фройд за безсъзнателно като такова. По тази причина З. Фройд отделя такова внимание на ранното детство, докато К. Юнг смята, че „гълбинната психология“ трябва да е насочена към тълкуване на още по-отдалечено време в миналото. Може да се счита, че „колективното безсъзнателно“ отразява именно това по-отдалечено в миналото време. То е присъщо на всички хора и се предава по наследство, като е свързано с еволюцията на човешката психика.

Във връзка с динамиката между съзнателното и несъзнателното К. Юнг говори за „luminosities“ или „проблясъци“, чрез които явления той обяснява частните случаи, когато съзнаващият аз губи своите значения и съответно съзнанието се променя по определен начин. Последното престава да е рефлексивно – появяват се състояния, които наподобяват съзнание, но в тях не може да се различи някакъв аз. В тези случаи съзнанието не представлява никакво хомогенно пространство и само „просветва“, когато определени вътрешни или външни събития го подбуждат. Така К. Юнг създава метафората за съзнаващия аз сред многото „проблясъци“.

В съдържателен план К. Юнг представя съзнанието като едно условно относително понятие. Според него то е отчасти съзнателно, отчасти несъзнателно, т.е. неговите съдържания са съзнавани в определен аспект и несъзнавани в друг. Също така съзнаваното и несъзнаваното нямат ясни граници и едното свършва там, където започва другото. Така психиката се третира като една съзнавана-несъзнавана цялост.

К. Юнг за разлика от З. Фройд счита, че не всички проявления на безсъзнателното трябва да се отнесат към сферата на психопатологията. Според него забравянето например е свършено нормален процес, обусловен от това, че някои съзнателни мисли губят своята специфична енергия, поради отвлечане на вниманието. Забравянето е нормално и необходимо, за да се освободи място в съзнанието за нови впечатления и идеи.

К. Юнг прави и откритието, че безсъзнателното не е просто склад на миналото, а е пълно със „зародиши на бъдещи психични ситуации“. В този смисъл, от безсъзнателното могат да възникнат свършено нови мисли и творчески идеи, които до този момент никога не са се осъзнавали.

В своята теория за личността К. Юнг разграничава съдържанието на съзнателното от несъзнателното. Съдържанието на съзнателното е частично *лично*, доколкото всеобщият му характер не се признава, и частично *безлично* или колективно, доколкото всеобщият му характер се признава. Безсъзнателното съдържание частично се явява *лично*, доколкото става въпрос за тези компоненти на личностната природа, които са се намирали в съзнанието, но

после са били потиснати. Частично безсъзнателното съдържание се явява безлично, доколкото е свързано с компоненти, които се признават за извънличностни, имащи някаква всеобща цялост, и по отношение на които не може да се докаже първичността на съзнанието.

К. Юнг въвежда понятието за „персона“. То е изграден от съзнателни и несъзнателни компоненти на егото. За *съзнателно его* К. Юнг счита компонентите на съзнанието на личността, които конструират съзнателната част на личността, а за *несъзнателно его* – несъзнателните компоненти на личността, които конструират „истинската същност“.

К. Юнг говори за *колективна психика*. Тя се изгражда от съзнателни и безсъзнателни компоненти, които са извънличностни, т.е. имат колективен характер, и съставляват *не-егото*. Тези компоненти могат да се проявяват в процеса на анализа като проекция на чувства, но те са изначално колективни, поради което се проявяват в качеството си на свойства на обекта и едва покъсно се признават за субективни психични качества.

От своя страна, според К. Юнг „персоната“ съединява в себе си съзнателните и безсъзнателните компоненти, които се противопоставят на не-егото и съставляват егото. Сравнението на личностни елементи на различни индивиди показва сходство по отношение на тези компоненти на персоната. От тази гледна точка персоната според К. Юнг се третира като компонент на колективната психика. Диференциацията на колективната психика, от своя страна, довежда до постигането на индивидуалност, която представлява специфичното и уникалното в комбинация с колективните, общи компоненти.

Съгласно тази теория съдържанието на съзнателното и безсъзнателното се подразделя на индивидуални и колективни компоненти. Компонент, чието развитие се заключава в диференциране от колективното, се явява индивидуален.

Психотерапевтичният подход на К. Юнг се базира на принципите на диалектиката и процеса на индивидуализация, при който отделни части на личността се съединяват в цялост. В процеса на индивидуализация човек реализира своите възможности, а отделните части на личността се интегрират в една система. Според К. Юнг причина за психичния проблем е неспособността за интеграция на съзнателното и несъзнателното, които са допълващи се по природа. Създава се ситуация, при която индивидът не възприема проявите на своето несъзнателно и символите, които му се откриват. Неврозата се явява пречка в психичното развитие на човека, като възпрепятства процеса на индивидуализация и самореализация. В тази връзка К. Юнг въвежда понятието за *трансцендентна функция*, която е способ за компенсиране на разчленеността на съзнателното и безсъзнателното, като с нейна помощ се изгражда взаимодействието между тези две образувания.

Клиничната практика, основана на аналитичната психология на К. Юнг, показва, че съзнателното и безсъзнателното рядко са съгласувани помежду си както по съдържание, така и по процесуален признак. Оказва се, че несъзнател-

ното поведение е компенсаторно и допълващо по отношение на съзнателното. Вярно е и обратното – съзнателното поведение е компенсаторно и допълващо безсъзнателното. Причина за тези взаимоотношения са следните твърдения: първо, съзнанието има основна управляваща функция, установяваща забрани (в термините на З. Фройд „цензура“) на несъвместимия с него материал, който бива изтласкан в несъзнателното; второ, съзнанието има определен праг на интензивност, който става осъзнат при „преодоляването“ на всички елементи; трето, съзнанието управлява процес, свързан с непосредствената адаптация, докато безсъзнателното не се ограничава само с материала, който е бил изтласкан, а включва и наследените следи и образци на поведение; четвърто, безсъзнателното съдържа в себе си всички възможни комбинации и фантазии, които притежават достатъчна интензивност, но които при определени обстоятелства могат да навлязат в полето на съзнанието. Тези четири постановки илюстрират допълващата функция на безсъзнанието по отношение на съзнанието.

Според К. Юнг при невротичните пациенти прагът на съзнанието се преодолява лесно. Обратно, психопатите се намират основно под влияние на безсъзнателното.

Съзнателното и безсъзнателното са два фактора, които образуват трансцендентната функция. К. Юнг я нарича трансцендентна, обозначавайки прехода от едното към другото образуване, без загуба на ролята на безсъзнателното.

Синтетичният метод на К. Юнг предполага инсайт, който потенциално е възможен за пациента и на определен етап от терапията се осъзнава. В практиката аналитикът става посредник между пациента и неговата трансцендентна функция, т.е. съдейства за сближаване на безсъзнателното и съзнателното съдържание, като довежда пациента до нова гледна точка за проблема. В тази функция на аналитика е заложено едно от най-важните значения на *трансфера*². К. Юнг не обяснява този феномен от гледна точка на редуccionисткия подход, т.е. само като проява на инфантилни еротични фантазии, които съществуват по отношение на родителите, и се проявяват като очаквания спрямо тях. Според него чувството на скука, което възниква в процеса на анализа, не трябва да се разглежда само като свидетелство за бедност на идеите, свързано с безсъзнателното, както би се изтъкувало в контекста на редуccionистката теория. К. Юнг твърди, че фантазиите на пациента нямат толкова конкретен редуccionистки смисъл, колкото голямо конструктивно значение. Според него е необходима конструктивистка трактовка на безсъзнателното, свързана с въпроса за инсайта на пациента в процеса, който той нарича трансцендентна функция.

Основен концепт, свързан с безсъзнателното в теорията на К. Юнг, е тази за *архетипа*. З. Фройд пръв открива архаични останки и примитивни форми в несъзнателното, като К. Юнг доразвива тази идея в концепция за архетипите.

---

² Трансферът се третира като несъзнателен пренос на чувства от страна на пациента, произхождащи от детството, свързани с родителите му, върху аналитика.

Архетипите се явяват своеобразни ядра на колективното несъзнателно. Архетипът представлява символна схема, която започва да действа, когато липсват разумни идеи или когато тези, които са налице, са неприложими. Той е средство за справяне с проблемите, използващ колективното несъзнателно, което е трупало опит, преповторен хиляди пъти. Архетипът кара индивида да действа по начин, несъзнаван за самия него. В тази връзка К. Юнг счита, че всички психични явления у човека са налице от неговото раждане в естествено несъзнателно състояние и че всички психични функции, които днес са съзнавани, са били несъзнавани, като са се проявявали така, сякаш са били осъзнати.

Архетипът се явява тенденция към образуване на представи за определен обект, които могат значително да се колебаят по отношение на детайла, без да губят при това своята базова схема. Съществуват например множество представи за враждебно същество, но сама по себе си основата или „мотива“ остават неизменни. За К. Юнг архетипите представляват „архаични остатъци“ или „първобитни образи“. Той счита, че архетипът е свързан с инстинкта, но е различен от него. Инстинктите са физиологични подбуди и се реализират чрез сетивните органи. В същото време инстинктите се проявят във фантазиите и често разкриват своето присъствие чрез символични образи. Тези прояви К. Юнг нарича архетипи. Според него логическият анализ се явява прерогатив на съзнанието, където участват разумът и знанието. Безсъзнателното се управлява от инстинктивните тенденции, изразени в съответстващи мисловни форми, т.е. архетипи.

Според К. Юнг човешката психика е уникална, субективна, като в своята дълбочина тя е колективна и обективна. В тази връзка той говори, от една страна за *лично*, а, от друга, за *колективно безсъзнателно*. Под лично безсъзнателно К. Юнг има предвид всъщност повърхностния слой на несъзнателното. Под този слой се намира друг слой, по-дълбок, чийто произход не е в личния опит. Този вроден по-дълбок слой К. Юнг нарича колективно безсъзнателно. Неговата природа е не индивидуална, а всеобща. То включва в себе си съдържание и образи на поведение, които у всички индивиди са едни и същи. С други думи, колективното безсъзнателно е идентично у всички хора и в този смисъл е свръхлично.

Възможностите за интеграция на съзнателното и безсъзнателното К. Юнг третира в контекста на процеса на индивидуализация. Целите и очакванията, принадлежащи на личното съзнание, „павират“ пътя на този процес. Това е процес на спонтанна реализация на цялостната личност. Его-съзнанието на личността не отразява действителния ѝ живот. Колкото повече индивидът се явява просто „Аз“, толкова повече той се отделя от колективния човек, и даже може да се окаже в негова опозиция. В крайна сметка едностранността на съзнателния живот според К. Юнг се компенсира от универсалното човешко същество, което живее в нас, чиято цел е интеграцията между съзнателното и безсъзнателното, или асимилирането на егото в цялостна личност.

Според К. Юнг откритието на „Аз-а“ става благодарение на срещата със собствената „Сянка“. С понятието за Сянката в теорията на Юнг се обозначава всичко онова, което е неприемливо за индивида и по тази причина е изтласкано в безсъзнателното. Сянката се третира като архетипен аспект на колективното несъзнателно. Срещата със собствената Сянка означава и среща с *личното несъзнателно*. При съприкосновение с безсъзнателното индивидът престава да осъзнава себе си, изчезва егото, явяващо се субект, имащ свои обекти. Сега „Аз-ът“ се намира в непосредствена връзка с целия свят. „Аз-ът губи себе си“ е добър израз за обозначаване на това състояние.

Според Юнг основна задача на аналитика в лечението на неврозата е възстановяване на загубената хармония между съзнателното и безсъзнателното, реализиращо се чрез среща със собствената Сянка. Това се постига по различни начини: „естествен начин на живот“; убедителни аргументи; и анализ на безсъзнателното. Също така за постигането на нормално състояние на развитие, психотерапията трябва да използва архетипите на колективното безсъзнателно, които се въплъщават в различни форми. Тези архетипи могат да се разкрият в процеса на анализ на сънищата и тяхната интерпретация. Юнг, както и З. Фройд използват насочените асоциации за разкриване на символите и мотивите на безсъзнателното, за да се разкрие значението на сънищата и да се разбере проблемът на пациента.

Аспектите на съзнателното и несъзнателното, представени в контекста на психоаналитичните подходи, оказват огромно влияние върху по-късното развитие на теориите, на които се основават психологическата терапия и консултиране като цяло. Психоаналитичните теории разкриват значението на концепта за безсъзнателното за познанието и лечението на човека. Същността на този концепт се състои в проникване във вътрешното битие в по-голяма „дълбочина“, за разлика от класическия възглед за психичното, според който то се третира единствено като обективно познание и представа.

ЛИТЕРАТУРА

- Фройд, З. Эго и механизмы защиты. Москва, 2003.
Фройд, З. Введение в психоанализата. София, 1947.
Юнг, К.Г. Архетип и символ. Москва, 1991.
Adler, A. What life should mean to you. N.Y., 1958.
Bleuler, E. Dementia Praecox or the group of schizophrenias. N.Y., 1911.
Bruner, J.F. & L. Postmann. Perception, cognition and personality, – Journal of personality. 18, 1929.
Erdelyi, Psychoanalysis: Freud's cognitive psychology. N.Y., 1985.
Greenwald, A. New, too 3: Unconscious cognition reclaimed. – American Psychologist. 47, 1992.
Hartmann, H. Comments of psychoanalytic theory of the ego. – In: Essays on ego psychology. N.Y., 1959.
Horney, K. The neurotic personality. N.Y., 1937.

- Janet, P.* L'automatisme psychologique essai de psychologie experimentale. Paris, 1889.
- Kihlsrom, J.F.* The cognitive unconscious. *Science*, p. 237, 1987.
- Klein, G.* Perception, motives and personality. N.Y., 1979.
- Shevrin, H. & Dichman, S.* The psychological unconscious: A necessary assumption for all psychological theory? – *American psychologist*, 35, 1980.
- Sullivan, H.* The interpersonal theory of psychiatry. N.Y., 1953.